

ایینه پژوهش

سال سی و هفتم، شماره اول
فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۵
ISSN:1023-7992

دوماهنامه نقد کتاب، کتاب شناسی و
اطلاع رسانی در حوزه فرهنگ اسلامی

۲۱۷

۲۱۷

دوماهنامه
ایینه پژوهش

سال سی و هفتم، شماره اول
فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۵

Ayeneh-ye- Pazhoohesh

Vol.37, No.1 Apr - May 2025

A bi-monthly journal exclusively
review & information dissemination

217

dedicated to book critique, book
in the field of Islamic culture

امید هادیان برسیانی | محمد دهقانی اراکی | جویا جهانبخش | امید حسینی نژاد | مجید جلیسه
نذیر احمد / شیوا امیرهدایی | حیدر عیوضی | آریا طبیب زاده | امیرحسن خورش
سیدضیاء مرتضوی | محمد غلامی | حمید عطائی نظری
علی ایمانی ایمنی | سعید مهدوی فر | رسول جعفریان

وقتی ترجمه تاریخ می سازد | نامه ای نویافته از آیت الله شبیری زنجانی به استاد مینوی در سال ۱۳۳۷
«کَالشَّمْسِ فِي رَابِعَةِ النَّهَارِ» | خراسانیات (۸) | چاپ نوشت (۲۳) |
مطالعات زبان و ادب فارسی در شبه قاره (۲) | آینه های شکسته (۱۳)
«سبک پشت» بی سنگ | ارزیابی اعتبار کتاب مزار عبدالله اصم
امامت و ولایت در محقق ترجمه ای جدید از قرآن کریم | معرفی و بررسی تصحیح تازه تنبیه الغافلین
«چون هَدَيَانِ مَحْمُومٌ نامفهوم»

نکته، حاشیه، یادداشت

پیوست آینه پژوهش: محمد بن عمر واقدی (۱۳۰-۲۰۷ق)

پرتال
دوماهنامه
ایینه پژوهش
Jap.isca.ac.ir

«سوریه» یا «سوریه»؟

جويا جهانبخش

| ۲۸۳ - ۲۸۸ |

۲۸۳

آینه پژوهش | ۲۱۷

سال ۳۷ | شماره ۱

فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۵

در لغت‌نامه دهخدا، واژه «سوریه»، چه به معنای کشور معروف کنونی، و چه ناحیه فراتری که شامل «سوریه» کنونی و لبنان و اردن و فلسطین باشد، به تشدید یاء («سوریه») مضبوط افتاده است.

در فرهنگ فارسی زنده‌یاد دکتر محمد معین نیز (نگر: ج: ۹، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۵ ه. ش.، ۵/ ۸۲۱)، «سوریه» به تشدید ضبط کرده‌اند، نه «سوریه» به تخفیف.

آبته برخی از فارسی‌زبانان و نیز بسیاری از عربی‌زبانان، واژه «سوریه» را به تشدید یاء تلفظ می‌کنند؛ و در این نزدیکی نیست؛ لیک آن که ضبط صحیح / فصیح / أصح / أفصح این واژه چیست، جای گفت‌وگو و سزای گفت‌وگوست و به‌ویژه از مدونان لغت‌نامه دهخدا و فرهنگ فارسی معین که عاده در باب این‌گونه ضبط‌ها امعان نظر می‌کنند و ضبط صحیح / فصیح / أصح / أفصح را - ولو در توضیح و تعلیق و تحشیه جداگانه - یادآور می‌شوند، انتظار می‌رفته است در این باره نیز، دشت کم، در گفت‌وگوی و جست‌وجوی را بزرگشایند. بماند که بیشینه فارسی‌زبانان هم واژه «سوریه» را به تخفیف یاء تلفظ می‌کنند؛ و لاقلاً آن زمان که هنوز برای زیارت و سیاحت، مالی و حالی و فراغ بالی داشتند، سفر «سوریه» می‌کردند، نه «سوریه».

باری، یکی از مواردی که در کتاب‌های دُرُست‌گویی و دُرُست‌نویسی عربی (و به اصطلاح خودشان: در کتاب‌های «تصویب لغوی») - یعنی: تألیفاتی از قبیل غلط‌نویسیم خودمان، اما راجع به زبان عربی - بدان توجه داده می‌شود، همین «سوریه» و «سوریه» است. ... می‌گویند:

بسیاری «سوریه» به یاء مُشَدَّده می‌گویند و می‌نویسند، ولی دُرُست (شما بگویند: دُرُست‌تر)، «سوریه» است به یاء مُخَفَّفه (نگر: معجم الأخطاء الشائعة - معجم يعالج الأخطاء اللغوية الشائعة وبيِّن صوابها مع الشرح والأمثلة - محمد العدناني، ط: ۲، بیروت: مكتبة لبنان، ۱۹۸۵ م.، ص ۱۲۳؛ و: عثرات الأعلام، بشار بکور، ط: ۱، دمشق: دار الرِّوَاد لِلنَّشْرِ، ۱۴۳۳ ه. ق.، ص ۵۰).

کتاب‌های لغت قدیم مؤید همین معنایند.

در القاموس المحيط مجدالدین فیروزآبادی (ف: ۸۱۷ ه. ق. ۰) می‌خوانیم:

«... و «سوریه»: مضمومةٌ مخففةٌ: اسمٌ للشامِ أو ع [موضع] قُربِ حنَاصِرَة ...»

(القاموس المحيط، مجدالدین محمد بن یعقوب الفیروزآبادی، تحقیق: مکتب تحقیق التراث فی مؤسسه الرساله، بإشراف: محمد نعیم العرقسوسی، ط: ۸، بیروت: مؤسسه الرساله، ۱۴۲۶ ه. ق.، ص ۴۱۱).

دَرِ الطَّرَازِ الْأَوَّلِ سَيِّدِ عَلِيِّ خَانَ مَدَنِي (ف: ۱۱۲۰ هـ. ق.) می خوانیم:

«... و "سوریة"، بِالضَّمِّ مُخَفَّفَةٌ: مَوْضِعٌ بِالشَّامِ...»

(الطَّرَازِ الْأَوَّلِ وَ الْكِنَازِ لِمَا عَلَيهِ مِنْ لُغَةِ الْعَرَبِ الْمُعَوَّلِ، السَّيِّدِ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ مَعْصُومِ الْحُسَيْنِيِّ الْمَعْرُوفِ بِ: سَابِنِ مَعْصُومِ الْمَدَنِيِّ، تَحْقِيقٌ وَ نَشْرٌ: مُؤَسَّسَةُ آلِ الْبَيْتِ - عَلَيْهِمُ السَّلَامُ - لِإِحْيَاءِ التُّرَاثِ، ج ۸، ط: ۱، مَشْهَد: ۱۴۳۱ هـ. ق.، ص ۱۳۷).

لُعُويَانِ مُنْتَتِ كَرَا بَرِ هَمِينِ مَمْشِي رَهْ مِي سِيَا زَنْدِ.

نیمونه را، شیخ عبد القادر مغربی (۱۲۸۴ - ۱۳۷۵ هـ. ق.)، از بُنیانِ کُذارانِ فَرَهَنگِستَانِ زَبَانِ عَرَبِي دَرِ دِمَشْقِ که دَرِ فَرَهَنگِستَانِ هَايِ قَاهِرِه وَ بَعْدَادِ نِيْزِ عَضُوِيْتِ دَاشْتِ^۱، دَرِ رِسَالَهٗ سُوْدُبُخْشِ عَثْرَاتِ اللِّسَانِ فِي اللُّغَةِ كِهْ اَزْ مَنَشُورَاتِ هَمَانِ فَرَهَنگِستَانِ دِمَشْقِ اسْتِ، اَوْزْدَه:

«سورية»: اسْمٌ لِبِلَادِنَا الْمَحْبُوبَةِ لَفْظُهَا مُعَرَّبٌ مِنَ اللُّغَةِ الْيُونَانِيَّةِ. وَسُورِيَةٌ اسْمٌ لِبِلَادِ الشَّامِ عِنْدَ الْأَقْدَمِيِّينَ. قَالَهُ صَاحِبُ الْقَامُوسِ وَشَارِحُهُ. أَوْ هُوَ فِي الْأَصْلِ اسْمٌ مَوْضِعٍ مِنْ بِلَادِ الشَّامِ الدَّاخِلِيَّةِ بَيْنَ خُنَاصِرَةَ وَسَلَمِيَّةِ. قَالَهُ صَاحِبُ مُعْجَمِ الْبُلْدَانِ. وَقَدْ نَصَّوْا عَلَيَّ أَنَّ يَاءَ "سورية" مُخَفَّفَةٌ وَلَكِنْ الْعَامَّةُ بِلِ الْخَاصَّةِ يُسَدِّدُونَ الْيَاءَ وَيَقُولُونَ "سورية". وَقَدْ وَرَدَ كَذَلِكَ مُسَدِّدًا فِي التَّشْيِيدِ الشَّعْبِيِّ الْمَشْهُورِ: "أَنْتِ سوريَّةٌ بِلَادِي".»

(عَثْرَاتِ اللِّسَانِ فِي اللُّغَةِ، عَبْدُ الْقَادِرِ الْمَغْرِبِيِّ، ط: ۱، دِمَشْق: الْمَجْمَعُ الْعِلْمِيُّ الْعَرَبِيُّ بِدِمَشْقِ، ۱۳۶۹ هـ. ق.، ص ۹۷ و ۹۸).

أَلْبَتَّهٗ لُعُويَانِي كِهْ أَصَالَتْ لُغَتِ رَا اَزْ اَيْنِ مَنظَرِ سُنْتِي نَمِي نَكْرِيسْتَنْدِ، وَ بَرِخِي اَزْ عَرَبِي دَانَانِ نَضْرَانِي لُبْنَانِ دَرِ زُمْرَةِ ايشانِ بِشمارِ اَنْدِ، دَرِ اَيْنِ بَابِ تَسَامُحِي وَرُزِيدِه اَنْدِ. نِيْمُونَهٗ ايشانِ، نُويسِنْدَهٗ الْمُنْجِدِ مَعْرُوفِ اسْتِ، اَعْنِي: لُويسِ مَعْلُوفِ يَسُوعِي (لُويسِ بِنِ نِقُولَا ظَاهِرِ الْمَعْلُوفِ / ۱۲۸۴ - ۱۳۶۵ هـ. ق. / ۱۸۶۷ - ۱۹۴۶ م.)؛ كِهْ دَرِ فَرَهَنگِ خُودِ اَوْزْدَه اَسْتِ:

«سوريَّةٌ وَ "سوريَّةٌ": اسْمٌ لِبِلَادِ الشَّامِ.»

۱. دَرَبَارَهٗ وِي (عَبْدُ الْقَادِرِ بِنِ مُصْطَفَى الْمَغْرِبِيِّ)، بَكْر: اَعْلَامُ مَجْمَعِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ بِدِمَشْقِ فِي مِئَةِ عَامِ (۱۹۱۹ - ۲۰۱۹ م.)، اَعْدَاد: مَرْوَانَ الْبُتَّوَابِ، مُرَاجَعَةٌ: ا.د. مُحَمَّدُ مَكِّي الْحَسَنِي - وَ - ا.د. مَازِنُ الْمُبَارَكِ، ط: ۱، دِمَشْق: مَجْمَعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ بِدِمَشْقِ، ۱۴۴۱ هـ. ق. / ۲۰۱۹ م.، صص ۵۳ - ۵۷؛ وَ: الْمَجْمَعِيَّاتُ الْأَوَّلُ فِي الْمَجْمَعِ الْعِلْمِيِّ الْعَرَبِيِّ بِدِمَشْقِ وَتَعْرِيْبُهُمْ لِلْحَيَاةِ لِسَانًا وَنِسَانًا وَوَطَنًا، مَازِنُ الْمُبَارَكِ، ط: ۱، دِمَشْق: مَجْمَعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ بِدِمَشْقِ، ۱۴۳۶ هـ. ق. / ۲۰۱۵ م.، صص ۱۱۶ و ۱۱۷.

(الْمُنْجِدْمُ مُعْجَمٌ مَدْرَسِيٌّ لِللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ، الْأَب لُؤَيْسٌ مَعْلُوفٌ الْيَسُوعِيّ، ط: ۷، بیروت: الْمَطْبَعَةُ الْكَاثُولِيكِيَّةُ لِلْأَبَاءِ الْيَسُوعِيِّينَ، ۱۹۳۱ م.، ص ۳۷۳).

لا بد لازم نیست تأکید کنیم که همه عربی دانان نصرانی لبنان از این زُفره نبوده‌اند؛ چنان که در مُحِيطِ الْمُحِيطِ بَطْرُسُ بُسْتَانِي (المُعَلِّمُ بَطْرُسُ البُسْتَانِي / ۱۲۳۴ - ۱۳۰۰ ه. ق.) و در أَقْرَبُ الْمَوَارِدِ شَرْتُونِي (سعيد بن عبد الله بن ميخائيل بن إلياس بن يوسف الخوري الشرتوني اللبناني / ۱۲۶۵ - ۱۳۳۰ ه. ق.) می‌خوانیم:

«سوریّه»، بِالضَّمِّ وَالتَّخْفِيفِ: اسْمٌ لِبِلَادِ الشَّامِ.»

(مُحِيطُ الْمُحِيطِ، الْمُعَلِّمُ بَطْرُسُ البُسْتَانِي، بیروت: مَكْتَبَةُ لُبْنَانِ، ۱۹۸۷ م.، ص ۴۰؛ و: أَقْرَبُ الْمَوَارِدِ فِي فَصْحِ الْعَرَبِيَّةِ وَالشَّوَارِدِ، سعيد الخوري الشرتوني اللبناني، [إعداد: أسعد الطيّب]، ط: ۱، قم: دارالأسوة للطباعة والنشر، ۱۳۷۴ ه. ش. / ۱۴۱۶ ه. ق.، ۲ / ۷۴۵).

۲۸۷

آینه پژوهش | ۲۱۷
سال ۳۷ | شماره ۱
فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۵

وانگهی، نمونه بازگفتنی دیگر که کار عربی دانان نصرانی لبنان هم نیست، الْمُعْجَمُ الْعَرَبِيّ الْأَسَاسِيّ لِلتَّاطِقِينَ بِالْعَرَبِيَّةِ وَمُتَعَلِمِيهَا (تأليف وإعداد: جماعة من كبار اللغويين العرب، تونس: المنظمة العربية للتربية والثقافة والعلوم - و - لاروس، ۱۴۲۴ ه. ق.، ص ۶۵۳) است. در این فَرْهَنْگِ، "جماعة من كبار اللغويين العرب" که گروه نویسندگان و ویراستاران باسند (و نام‌های عربی دانان بَرَجَشْتِه‌ای چون "أحمد مختار عمر" و "حسین نصار" هم در میان ایشان به چشم می‌خورد)، نام کِشُورِ مَوْرِدِ بَحْثِ ما را، در یک ردیف، "سوریا" (به تخفیف) و "سوریّه" (به تشدید) ضبط کرده‌اند، و در ردیف دیگر، "سوریا" (باز به تخفیف) و "سوریّه" (این بار به تخفیف)!

جالب توجه است که در القاموس العَصْرِيّ إِيَّاسِ أَنْطُونِ إِيَّاسِ (۱۲۹۴ - ۱۳۷۱ ه. ق.) و اِدْوَارِ إِيَّاسِ (ط: ۹، القاهرة: الْمَطْبَعَةُ الْعَصْرِيَّةُ، ۱۹۶۸ م.، ص ۳۲۴)، در کِنَارِ رِيحْتِ «سوریا» به عنوان نام کِشُورِ سوریه - که رایمندان از کازبُرد آن (یعنی: «سوریا») هم نهی کرده‌اند^۱ -، رِيحْتِ «سوریّه» به تخفیف - و بی‌مسامحت در باب یاءِ آن - درج گردیده است.

در الْمُعْجَمِ الْمَدْرَسِيّ خود سوری‌ها که فَرْهَنْگِی است آموزشی و دَسْتِ پُخْتِ وزارت آموزش و پرورش کِشُورِ سوریه در زمان ریاست جمهوری حافظ آسَد - و به خود وی نیز پیش‌کش گردیده است - (تأليف: مُحَمَّدٌ خَيْرٌ أَبُو حَرْبٍ، تَدْقِيقٌ: ندوة التورّی، دِمَشَق: وزارة التّربية - و - دار طلاس

۱. بَگَرِ: مُعْجَمُ الْأَخْطَاءِ الشَّاعَةِ - مُعْجَمٌ يُعَالِجُ الْأَخْطَاءَ اللَّغَوِيَّةَ الشَّاعَةَ وَيُبَيِّنُ صَوَابَهَا مَعَ الشَّرْحِ وَالْأَمْتِلَةِ -، مُحَمَّدُ الْعَدْنَانِي، ط: ۲، بیروت: مَكْتَبَةُ لُبْنَانِ، ۱۹۸۵ م.، ص ۱۲۳.

لِلدِّرَاسَاتِ وَالتَّرْجَمَةِ وَالتَّنْشِيرِ، ۱۴۰۶ هـ. ق. / ۱۹۸۵ م.، دَر تَرْتِيبِ كَلِمَاتِ (ص ۵۳) و نِيز دَر بَعْضِ
دِیْگَر صَفَحَاتِ كِه مَن دِیدِه آم (ص ۱۴ و ۱۴۷)، وَاژَه "سوریه" بِدُونِ تَشْدِيدِ صَبْطِ شُدِه اَسْت.^۱

۱. دِیدِه وِرَانِ عِنَايَتِ دَارْتَدِ كِه وَفْتِي پايِ تَعَابِيرِي چُون «الْجُمْهُورِيَّةُ الْعَرَبِيَّةُ الشُّورِيَّةُ» دَر مِیَانِ بَاسْتِدِ وَ «الشُّورِيَّةُ» صَفْتِ وَ نِشَبْتِ بِه
قَلَمِ تَوَانْدِ زَفْتِ، بَحْثِ، بَحْثِ دِیْگَرِي خَوَاهَدِ بُوْد؛ چِه، بِه هَر رَوِي، دَر اِینِ شِخْتِنِي نِیْشْتِ كِه «سوریه» مُؤَنَّثِ "سورئ" اِسْت؛ وَ
"سورئ" مَنَسُوبِ بِه "سوریه" رَا كَوَيْدِ (مُعْجَمُ الْأَوْهَامِ وَ الْأَخْطَاءِ فِي صَيَغِ الْأَسْمَاءِ، الدُّكْتُورُ نَعْمَةُ رَحِيمِ الْعَزَاوِي، ۲ ج، ط: ۱،
بَغْدَاد: الْمَجْمَعُ الْعِلْمِيُّ، ۱۴۲۵ - ۱۴۳۲ هـ. ق.، ۱/ ۱۸۹).

اَكْتُونِ اِگَر شُمَايِ خَوَانْتِنْدَه اَزْجَمَنْدِ بَفَرْمَیْید: بَر كَسِي هَم كِه تَعْبِيرِ «الْجُمْهُورِيَّةُ الْعَرَبِيَّةُ الشُّورِيَّةُ» رَا كَوْتَاهِ كُنْدِ وَ بِه جَايِ
«الْجُمْهُورِيَّةُ الْعَرَبِيَّةُ الشُّورِيَّةُ»، تَنْهَا «الشُّورِيَّةُ» بِكَوَيْدِ - وَ مَثَلًا صَفْتِ رَا جَانِشِينِ مَوْصُوفِ كُنْدِ - حَرَجِي نَخَوَاهَدِ بُوْد، عَرَضِ
خَوَاهِيمِ كَزْد: اِینِ بَحْثِ، بَحْثِ دِیْگَرِي اِسْت، وَ بَحْثِ مَا - چُنَانِ كِه پِنْدِ اِسْت - دَر جِيزِ دِیْگَرِي بُوْد.